

Faludy másodszer kétszázezer társával együtt hagyta hátra az országot, az 1956-os forradalom eltiprásakor. Nem vett részt fegyveres harcokban, mint minden alkalommal megírta, október 23-át az Írószövetség visegrádi üdülőjében élte meg, ahonnan másnap gyalog kellett hazaindulnia.¹ Múltja, a forradalmi Írószövetségben elhangzott szavai és ekkor már második feleségének, Szegő Zsuzsának megjelent újságcikkei azonban egyként arra hajtották a házaspárt, hogy 1956 novemberének utolsó éjszakáján Hegykőnél átlépjék az osztrák határt. (Első felesége, a Babaként emlegetett Valy Faludy, 1950–1953 közti bebörtönzése alatt elvált férjétől, a rendszerváltáskor már Izraelben élt, s a költő szerint onnan próbálta leveleivel megszarnolni hajdani férjét. Megjegyzem, a hivatkozott levelekben semmi, Faludyra kompromittáló nem található, így a költő fönnmaradt dühös levélfogalmazványa inkább a hajdani házastárs személynének, s nem tetteinek szóló indulat eredménye lehet.)²

Életük újrakezdését a család szétszakadása nehezítette meg. Miután életveszélyes körülményekre számítottak a határon, huszonhárom hónapos Andris fiukat itthon hagyták. Meglepő ötletbörze tanúi lehetünk a feleség Faludyhoz írt, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött levelezését olvasva.³ Kitalált izraeli rokonok nevében kérjenek kivándorló-útlevelet (ehhez lépéseket is tettek). Fizessenek le egy teherautó-sofőrt és vöröskeresztes segélykocsiban csempésszék ki a fiút. Parasztaszonyok hozzák ki saját gyermekükként. Faludy, letartóztatást kockáztatva, rontson be a bécsi magyar követségre s adjon be hivatalos kérvényt. Vonják be a költőt meghívó Costa Rica államapparátusát. A megoldás végül onnan érkezett, ahonnan senki sem várta. Faludy György, fiával rossz kapcsolatban lévő, kissé lenézett édesanyja, Elisabeth Leimdörfer lépett. Andrást elhunyt lánya, Láng Livia nevére örökbe fogadta mint talált gyereket, majd megvesztegetéssel kivándorló-útlevélhez jutott.⁴

A Londonban letelepedő család sokkal szerencsésebb politikai környezetbe érkezett, mint az 1938 végén Párizsba utazó Faludy: politikai rokonszenv, pezsgő szellemi élet s az ehhez szükséges anyagi források várták őket. Tudtukon kívül még a CIA is támogatta a hidegháborús játszma részeként fölfogott emigráns szervezeteket.

Ellentétben az első emigrációval, 1957 és 1989 között a hazai irodalmi életből megkísérelték kirekeszteni, nevét kitörölni. Ez persze nem sikerült tökéletesen: illegális másolatok, gépeléssel sokszorosított kötetek, a cenzúrát kikerülő kalózkidadások tartották fönn a Villon-átiratok emlékét. A Faludy elleni határozott fellépés oka, hogy – a kor hivatalos nyelvhasználatában – a költő „a hidegháborús propagandát szolgálja”,⁵ azaz Kéthly Anna lapjában például záporozva szidta Kádárt. Ennél is fontosabb, hogy következetesen visszautasította az itthonról érkező szirénhangokat, csábítást. Így amikor 1981-ben *Vándorének. Nyugat-európai és tengerentúli magyar költők* címmel antológiában jelentették volna meg tizenkét versét, megtagadta azok közzétételét. Hozzáteszem: különösen, hogy azokat egyoldalúan válogatták Amerika-ellenesre, s a honoráriumot csak Magyarországon vehette volna föl, részletekben.⁶

* Írásunk a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságban 2015. április 7-én elhangzott előadás második felének szerkesztett formája. Az első rész a Somogy 2015/2. számában jelent meg.

A másik lényeges eltérés az 1938–1946-os emigrációtól Faludy irodalomszervező, központi szerepe. Immár nem pályakezdő fiatalember, hanem neves és gyakorlott költő-újságíró, politikai ellenálló érkezett személyében Nyugatra. Még 1956-ban hathetes latin-amerikai előadókörútra ment, melyet később skandináviai követett. 1957-ben megjelent első emigráns, németre fordított kötete, s a megalakuló Magyar Írók Szövetsége Külföldön a vezetőségbe választotta, az ekkor létrehozott emigráns Irodalmi Újságnak pedig szerkesztője lett.

A londoni Irodalmi Újság igyekezett az emigráció minél teljesebb spektrumát megnyerni. Szerkesztőségében ott volt a Sztálin-díjas Csillag-főszerkesztő, Aczél Tamás, a pesti Irodalmi Újságot szerkesztő Enczi Endre, a Rajk-peres Pálóczi-Horváth György, a parasztpárti Szabó Zoltán, Kovács Imre és Vámos Imre, a Szép Szó megalapító, a Rákosi-korszakot börtönben végigülő Ignotus Pál, a rádiós Cs. Szabó László, s a háttérben maradáshoz ragaszkodó 1948-as emigráns, Zilahy Lajos.⁷ Az impozáns gárdából Faludyra tartozott minden nem politikai téma, azaz a két legfontosabb szerkesztő egyikeként a lap irodalmi irányítója volt.⁸ Saját neve alatt félszáznál több publicisztikája jelenhetett meg, sok név nélkül közölt írásával együtt. Már kiforrott stílusban írt meg ezek közt sok olyan témát, melyek későbbi földolgozása az életmű ismert része lett (pl. *Dunapentele – Sztálinváros és vissza*). Közvetlenül a halála után egy, nem a teljes anyagot közlő kötete is jelent meg ezekből *A forradalom emlékezete* címmel.

A szerkesztőség szivárványkoalícióját hamar kikezdték a politikai viták, illetve a csökkenő anyagi támogatás. Áskálódni kezdtek egymás ellen, a folytonos fúrás és panaszkodás sikkasztási vádaskodásig, Határ Győző szerint pofozkodásig éleződött.⁹ Végül 1962 januárjában Faludy otthagyta a szerkesztőséget, mely áttelepült Párizsba, s a lap Méray Tibor szerkesztése alatt, ha kevesebb pénzből is, de politikai szellemét megőrizve jelenhetett meg tovább, egészen a rendszerváltásig.

Igen nehéz periódus volt ez Faludy magánéletében is. 1959-ben anyja kórházba került, miután elütötte egy autó, szeretett anyósa pedig meghalt.¹⁰ 1960-ban halva született meg lánya.¹¹ Felesége csontrákban betegedett meg, s 1963 szeptemberében elhunyt – miközben Faludy szerkesztőségi vitákban őrlődött, majd megélhetési forrását veszítette el.

A XX. század magyar Odüsszeusza ekkor örült bolyongásba kezdett: két év alatt húsz lakcíme volt. Végül 1965-re az előző évben függetlenné vált Máltán telepedett le. Közben az ötvenes éveiben járó, gyászoló költő mágnesként vonzotta a nőket és a férfiakat. A „kis női csukák” közül, későbbi szerepe miatt is, kiemelkedett a Faludyval épp egyidős Erényi, elhunyt férje után Kálmánnak is nevezett Lili. Az ő alakját az író csak halála előtt mutatta be prózájában, a nő hihetetlennek tűnő legendájával. *A Pokol tornácán* beszámolója szerint horthysta katonatiszt lánya, aki párizsi táncosnő nővéréhez szökött ki Franciaországba.¹² És mégis, ismét alátámaszthatjuk Faludy hihetetlen történetét: regényes művében, ha túlzásokkal is, csupán színezte a valóban megtörtént eseményeket. Az apa honvédségi számtiszt volt, s Lili nővére tényleg Párizsban volt táncosnő.¹³ A fekete hajú, von-

zó, a transzcendencia iránt érdeklődő, idős korára buddhizmusra áttért Erényi-lány újabb irodalmi kékharisnya volt, aki már jelentős skalppal rendelkezett: Gelléri Andor Endre múzsjaként megörökítést nyert annak *Egy önérzet története* című művében, Erényi Lili helyett Erber Lulu néven. Gelléri szerint kéziratait átolvasta, átdolgozásukhoz tanácsokkal látta el – s szinte háttérbe húzódó társszerzőnek ábrázolja őt. Nem tudom, Lili vagy nővére rejtezhet-e a *Pokolbeli víg napjaim* 1941-ben Párizsból menekülő magyar táncosnőjének irodalmi alakja mögött. Ami adatolható: a második világháború alatt Erényi Lili irodalmi szalont vezetett Tangerben, ahol a száműzöttek biztosan megfordultak. Faludy levelezése alapján ugyanis 1956-ban a Bécsbe érkező emigráns házaspár már ismerősként látogatta meg. Kevesebb mint öt hónappal a feleség halála után Faludy Lili karjában is megnyugvást keresett. Évtizedeken és költözéseken át megőrizte a szerető hozzá írt szerelmeslevelet: „Igen nagy kedvem volna visszarepülni Londonba egy napra és odabújni hozzád – még egy bizonyítékot magamnak, hogy igaz valóság, ami történt, és nem képzelet csupán. [...] Két dologra vágyom, de nagyon; az első: újra átélni az első éjszakát, amit együtt töltöttünk, a második: Tanger a bolhás arabjaival.”¹⁴

A négy Erényi-lány közül a fiatalabb húgokkal is viszonyt kezdett. A legkisebb Auróra (Rory vagy Hajnal) kezét egyenesen megkérni szándékozott, csak lebeszélék tervéről.¹⁵ Klára pedig, egy brit bankár Máltán élő neje, hónapokra vendégül látta a szigeten. Jellemző egy ekkor született baráti levél, a *Pokolbeli víg napjaim* angol fordítójától, Szász Katitól. „Ki az a nő, akit ismerek, és aki a fürdőkádba bújt? Nem Klári, ugye? Írd meg. A fiúról is írd. És Andrásról”¹⁶ – azaz egy ismeretlen történetben szerepel egy valószínűleg meztelen nő, aki feltehetőleg nem azonos Erényi Klárával, a vendéglátóval, de ő is megjelenhet akár meztelenül Faludy előtt, s a kiskamasz Faludy András mellett még egy „fiú”-ként emlegetett rejtélyes alak is színre lép.

Ebbe a szabados világba csöppent bele Faludy újabb nagy szerelme, Eric Johnson (1937–2004). Az életútját, sőt -korát Faludy elől is leplező amerikairol mégis bőséges adataink maradtak fenn, köszönhetően a kádári titkosszolgálat mindenre kiterjedő dossziéinak.¹⁷ Eric hungarológiai érdeklődése magyar keresztapjától származhat, mindenesetre az egyetemen magyar irodalomból vett föl kurzust, s nyelvünket is tanulni kezdte. Belépett a hadseregbe, majd, térdsérüléséig, Chicagóban és New Yorkban volt balett-táncos. Mint szerelmes levelekből adatolhatóan mások is, a *My Happy Days in Hell* elolvasása után szeretett bele látatlanul Faludyba. 1965 őszén turistaként érkezett hazánkba – az ÁVH szerint ellopott ezer dollárból –, ahol turistavízuma ellenére állásért folyamodott a Magyar Rádióhoz és az ELTE-hez, miközben fűnek-fának hangoztatta, hogy Faludyval óhajt találkozni. Miután megtudta, hogy az már kilenc éve külföldön él, továbbállt, s 1966 tavaszán Máltán érte utol. Szerelmükről gyönyörű szonettek tanúskodnak, bár a költő később többször fölkelte Eric féltékenységét, aki két évtizeddel később öngyilkosságot is megkísérelt.¹⁸ Faludy ugyanakkor mindent elkövetett, hogy három és fél évtizedes kapcsolatukat titokban tartsa. Anyja két évvel később jött csak rá, hogy a nyilvánosságnak személyi titkárként bemutatott férfi miért is él együtt fiával.¹⁹ Fiát, jó barátnéja, Szász

Kati tanácsára, bentlakásos iskolába adta.²⁰ Ennél is szerencsétlenebb kísérlet volt azonban, amikor névházasság kötésére szánta el magát: ugyanis korábbi szeretőjét, Erényi Lilit választotta. Utólag Faludy a házasságot úgy állította be, mintha csupán szívességből kötötte volna, hogy az özvegy, marokkói szőnyegszövőüzem tulajdonosaként megélő emigránstársát angol állampolgársághoz juttassa.²¹ Az, hogy a névházasság 1969-től 1982-ig tartott, azt mutatja, Faludynak is előnyt nyújtott alibiként. Nem számolt azonban azzal, hogy régi kedvese még mindig szerette őt, s nem volt hajlandó tudomást venni arról, hogy korántsem olyan forró a kettőjük közötti viszony, mint volt azon a régi, londoni szerelmes éjszakán. Üldözte, közös ismerőseiknek azt terjesztette, mennyire szeretik egymást, s szenvednek a különéltől,²² s évtizeddel elválásuk után, miután vagyontát utazásokra verte el, a már hazatérő Faludynak levelekben célozgatott arra, hogy ha az kidobná Ericet, milyen szépecskén is élhetnének együtt abban a nagy, Szent István körúti lakásban. Szegény szomorú véget ért: férjét túlélve, Faludy másik, ismeretlen özvegyeként egy angliai otthonban, száz éven felül, gazdag életét teljesen elfeledve hunyt el.

Visszatérve a Máltán élő szerelmes Faludyhoz: azzal kellett szembesülnie, hogy semmilyen megélhetése nincs. A *Pokolbeli víg napjaim* diadalútja, az angolt követő német, dán, francia kiadás hatására megpróbált prózaköteteket írni, de sem a *Karoton*, sem a *Rotterdam Erasmus* nem ért el anyagi sikereket, így a reneszánsz Firenzéről írt regényét sajnos félbe is hagyta, sőt annak szövege nem is maradt fenn. Hazatért Máltáról Angliába, majd 1967 decemberében kapva kapott egy torontói meghíváson. Volt recski rabtársa, Egri György ugyanis azt írta neki, Kanadában egyetemi katedra várja a neves Northrop Frye tanszékén, de mint kiderült, a csali hamis volt, csak 1969-től tarthatott ott előadásokat, s még a New York-i Columbia is hamarabb hívta meg.

Igen kellemetlen helyzetben találta hát magát: szeretőjével együtt vendégségben élt egy másik családnál. Törlesztésként kezdett írni a házigazda alagsorban szerkesztett lapjába, a torontói Menórába, mely az észak-amerikai magyar nyelvű zsidóság hetilapjául szolgált. Az emigráns lapok többségéhez képest igen jó színvonalú újságba írt cikkeket egy idő után egy kényelmesebbnek tetsző megoldás követte: a *Pokolbeli víg napjaim* folytatásos megjelentetése. Miután az eredeti magyar nyelvű kézirat elveszett, Faludy az angol kötetet fordította vissza, s egészítette ki az olvasókat érdeklő részletekkel. A lapé azonban nem csak az első magyar nyelvű megjelenés dicsősége. Miután az első hazai, 1987-es szamizdat-megjelenéskor ez a szövegforrás sem állt rendelkezésre, Faludy ismét angol kötetből fordított vissza művét, s ismét kiegészítette a magyar olvasókat érdeklő részletekkel – ezek a betoldott részletek azonban alapjaiban eltérnek a korábbiaktól, így a Menóra és a hazánkban megjelent kötetek szövege eltér egymástól, például az 1950-es évek ábrázolásában az újság sokkal részletezőbb, anekdotákban gazdagabb, s éppen ezért szétesőbb.

Faludy verseinek angol nyelvű fordításai közben egyre nagyobb sikereket értek el a kanadai angolajkú olvasóközönségnél. Sajnos, magyar költőként ezt nem tudta anyagiakra fordítani: panellakásban élt, a magyar megjelenések pedig alig fi-

zettek jogdíjakat. Jellemző a 28. Villon-kiadás 1977-es jeruzsálemi esete: fizetségként kapott száz kinyomtatott példányt: adja el maga, ha pénzre vágyik.²³

Ugyanakkor a torontói, majd a québeci egyetemen is díszdoktori címet szerzett, vendéglőadásokra hívták Észak-Amerika-szerte, kanadai állami ösztöndíjokban részesült. 1984-ben, 1985-ben és 1986-ban amerikai barátai állítólag még a Nobel-díjra is fölterjesztették.²⁴ Ő ezt távolságtartó iróniával fogadta. Ahogy egy ekkori gépirata hátuljára rögtönözte:

„Lezüllött az irodalom.
Költő csak nagyritkán akad.
Ott tartunk, hogy már engem is
Nobel-díjra ajánlanak.”²⁵

Majd egy, harmadik feleségének írt levélben szokott humorával így fogalmazta meg minimális esélyeit: „...svéd fordítás nélkül mintegy 1% lehetőségem van, hogy megkapjam a Nobel-díjat; ha viszont Thinsz [Géza] lefordítja néhány versemet svédre, és azt a bizottság egyes tagjai netán elolvasnák, úgy sanszaim 00,00%-ra csökkennek.”²⁶

Faludy a sikerek ellenére sem tudta és akarta elvetni magyar identitását, hiába kapott ezért szemrehányásokat karriert építő emigránstársaitól. „Bánt, hogy Magyarországra akarsz verseskötetet becsempészni, bánt, hogy fontos neked, ott mi történik, hogy felizgatod magad, ha politikáról van szó, hogy nem tudsz elszakadni. Talán költőnek a legnehezebb emigrációban élnie, mert a vers igazában lefordíthatatlan, még ha szép vers is a fordítás, és így neked is az igazi publikumod hiányzik.”²⁷ Ugyanezt fogalmazta meg angolul fia is: „Az angolul beszélő közönség arra ítéltette, hogy csak az árnyékát kapja meg a lényegnek, a másolatot, a fotográfiáját. Az igazi Faludy a magyar nyelvbe és a magyar kultúrába van zárva; az ötletek és megfeleltetések átjönnek, de nem a lényeg maga.”²⁸

Az első emigráció kinyitotta Faludy előtt a világot, új helyszíneket kapcsolt be a magyar irodalom történetébe. A második emigrációnak Faludy modern, ökokritikai szemléletét köszönhette. A magyar irodalomból az elsők közt, ha nem a legelsőként fogalmazta meg a környezetszennyezés tragikus mértékét, a környezetvédelem szükségességét. A természet pusztítása mellé hasonló tragikus, az emberiséget fenyegető veszélyként értékelte a tömegfogyasztás káros voltát, a kultúra pusztulását. Amerikában élve ezek a jelenségek sokkal hamarabb fölkeltek a figyelmét, mint hazai író- és költőtársaiét, ráadásul mindig is apokalipszisekben gazdag költői víziói (fasizmus, pompeji strázsa, atomháború) sorozatába jól illeszkedtek az új pusztulás-mítoszok.

1987-ben Bereményi Géza és Gyarmathy Livia készítettek Faludyval dokumentumfilmet dubrovnikai nyaralása közben. Ennek 78. születésnapjára időzített bemutatójára érkezett haza. A nagy sikerről, díszvetítésről, Püskiné megjelent versesköteteinek szétkapkodásáról, az esőben dedikálásra várakozó sorról még szorgosan

beszámolt az államvédelmi hatóság megbízott jelentője, a kis részben Faludy által is mozgatott rendszerváltást azonban nem állíthatta meg. S ennek egyik biztos jeleként, 1989-ben, harminchárom évnyi második emigráció után, Faludy György ismét és véglegesen hazatérhetett.

Jegyzetek

- ¹ Pl. Faludy György: *Pokolbeli napjaim után*. Budapest, 2000, 75–76.; Faludy György – Faludy Zsuzsa: *A forradalom emlékezete*. Pécs, 2006, 11–12.
- ² A csonka, így keltezetlen, Ács Valériának szóló levélfogalmazvány és a világháborús Faludy-levelek az OSZK Kézirattárában találhatóak.
- ³ Szegő Zsuzsa Faludy Györgynek, [1956. december] vasárnap este, [Bécs] és 1957. január 29. – OSZK Kézirattár.
- ⁴ Bika Júlia interjúja Faludy Györggyel. 1987. június 19., gépirat – Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM).
- ⁵ *Ki kicsoda?* Kossuth, Budapest, 1972, 153.
- ⁶ Ács Vera Faludy Györgynek, Budapest, 1981. január 5. OSZK Kézirattár.
- ⁷ Lásd az Irodalmi Ujság levelezését a PIM-ben.
- ⁸ „A politikai szerkesztés az én hatásköröm, az irodalmi szerkesztés Faludy Györgyé. Az »Irodalmi« nem egy rovatot jelent, hanem mindent, ami nem kifejezetten politika.” Ignotus Pál Aczél Tamásnak, London, 1958. augusztus 20. – PIM.
- ⁹ Határ Győző: *Életút 3. Életünk*, 1994. 9. sz., 808–810.; Faludy György [Szász] Bélának, 1980. szeptember 10. – OSZK Kézirattár.
- ¹⁰ Faludy György Jørgen [Schliemann]nak, 1960. január 19. – OSZK Kézirattár.
- ¹¹ Vö. idézett levél, és Faludy György Kálmán Lilynek, Philadelphia, 197[?]. március – OSZK Kézirattár.
- ¹² Faludy György: *A Pokol tornácán*. Pécs, 2006, 113–114.
- ¹³ Vargha Kálmán: *Gelléri Andor Endre*. Budapest, 1986, 85–86.
- ¹⁴ Kálmán Lily Faludy Györgynek, Frankfurt, 1964. február 21. – OSZK Kézirattár.
- ¹⁵ Szász Kati Faludy Györgynek, London, 1965. szeptember 3. – OSZK Kézirattár.
- ¹⁶ Szász Kati Faludy Györgynek, [h. n.], 1965. augusztus 10. – OSZK Kézirattár.
- ¹⁷ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Faludyval kapcsolatos dossziéit a költő unokája, Alexander Faludy kérte ki, s bocsátotta rendelkezésemre.
- ¹⁸ Andrew Faludy Faludy Györgynek, 1986. február 20. – OSZK Kézirattár.
- ¹⁹ „Egy idegen, akit nem tudom, mily kapcsolat jogosít fel Tégedet mint kiskorút kezelni, s lakás, iskola stb. iránt intézkedni? Vagy anyagilag oly jól állsz, hogy már udvarmestert tarthatsz? [...] A levél tónusa után »for years and years« egy olyan kötöttséget, befolyást, hypnotikus látok, mint annak idején Valihoz.” Elisabeth Leimdörfer Faludy Györgynek, [London?, 1968. április] 5. OSZK Kézirattár.
- ²⁰ „Ha magadhoz veszed, abba a házasságba, amiben élsz, megpecsételd a sorsát, ebből a szegény, már úgyszegye idegzetű gyerekből teljesen társadalmon kívüli és soha normális életbe beilleszkedni nem tudó embert csinálsz.” Szász Kati Faludy Györgynek, [London?, 1966] – OSZK Kézirattár.
- ²¹ *A Pokol tornácán*, i. m., 194.
- ²² Andrew Faludy Faludy Györgynek, 1976. március 28. – OSZK Kézirattár.

²³ Faludy György [n. n.] Sándornak, 1980. szeptember 10. – OSZK Kézirattár.

²⁴ Andrew Faludy Faludy Györgynek, 1985. október 10. és 1986. február 20. és 27.; ill. Kálmán Lily Faludy Györgynek 1987. november 7. – OSZK Kézirattár.

²⁵ Faludy György: *Elfeledett versek*. Pécs, 2010, 172. és 235.

²⁶ Faludy György [Erényi?] Klárinak, Toronto, 1986 – OSZK Kézirattár.

²⁷ Szász Kati Faludy Györgynek, Mar Plata, Spanyolország, 1975. január 12. – OSZK Kézirattár.

²⁸ Andrew Faludy Faludy Györgynek, 1984. május 1. OSZK Kézirattár.

